

Jak słuchać lepiej, widzieć i czuć więcej? – międzykulturowy projekt na temat tolerancji

Magdalena Wdowiak

Scenariusz interdyscyplinarnego projektu edukacyjnego do języka łacińskiego i kultury antycznej dla III etapu edukacyjnego – liceum ogólnokształcącego i technikum

opracowany w ramach projektu:

**„Tworzenie zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces wychowania przedszkolnego
i kształcenia ogólnego w zakresie rozwoju umiejętności uniwersalnych dzieci i uczniów
oraz kompetencji kluczowych niezbędnych do poruszania się na rynku pracy”**

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach
Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

Warszawa 2022

Redakcja merytoryczna: Beata Gadomska
Redakcja językowa i korekta: Eduexpert sp. z o.o.
Projekt graficzny i projekt okładki: Eduexpert sp. z o.o.
Redakcja techniczna i skład: Eduexpert sp. z o.o.

Weryfikacja i odbiór niniejszej publikacji: Ośrodek Rozwoju Edukacji w Warszawie

w ramach projektu: *Weryfikacja i odbiór zestawów narzędzi edukacyjnych wspierających proces wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego w zakresie rozwoju umiejętności uniwersalnych dzieci i uczniów oraz kompetencji kluczowych niezbędnych do poruszania się na rynku pracy*

dofinansowanego ze środków Funduszy Europejskich w ramach Programu Operacyjnego Wiedza Edukacja Rozwój, 2.10 Wysoka jakość systemu oświaty

Warszawa 2022

Ośrodek Rozwoju Edukacji
Aleje Ujazdowskie 28
00-478 Warszawa
ore.edu.pl

Publikacja jest rozpowszechniana na zasadach wolnej licencji Creative Commons –
Użycie niekomercyjne 4.0 Polska (CC-BY-NC).
creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.pl

1. Temat projektu

Jak słuchać lepiej, widzieć i czuć więcej? – międzykulturowy projekt na temat tolerancji.

Tytuł projektu nawiązuje do tematyki pracy izraelskiej artystki Yael Bartany „...i zadziwi się Europa” (dostęp: 9.09.2022) podejmującej trudny temat współistnienia ludzi różnych narodowości w granicach jednego państwa. W manifestie założonego przez Bartanę ruchu znalazło się hasło: „Z jedną religią nie umiemy słuchać. Z jednym kolorem nie potrafimy widzieć. Z jedną kulturą nie potrafimy czuć. Bez was nie potrafimy nawet pamiętać”.

2. Osoby prowadzące projekt

2.1. Koordynator

Nauczyciel języka łacińskiego i kultury antycznej

2.2. Pozostali nauczyciele

Nauczyciel języka polskiego, nauczyciele języków obcych: języka angielskiego [lub/ i innego języka obcego], nauczyciel języka mniejszości narodowej lub etnicznej.

Dodatkowo: nauczyciel wiedzy o społeczeństwie lub nauczyciel filozofii, nauczyciel religii lub etyki, asystent międzykulturowy.

3. Ramy czasowe

3.1. Rozpoczęcie projektu

Ze względu na wieloetapowy, złożony z wielu mikroprojektów charakter może być on realizowany w ciągu całego roku szkolnego, zakładając, że dana grupa uczniów pracuje nad jednym mikroprojektem od jednego do półtora miesiąca.

3.2. Zakończenie projektu

Prezentacja wyników projektu w ramach organizowanych przez szkołę Dni Tolerancji może mieć miejsce pod koniec roku szkolnego, warto jednak zaprezentować wyniki projektu (dodatkowo lub rezygnując z prezentacji pod koniec roku szkolnego) w ramach Międzynarodowego Dnia Tolerancji (16 listopada), promując wśród nowych uczniów szkoły postawę tolerancji i szacunku dla innych.

4. Cele projektu

4.1. Cele ogólne

Głównym celem projektu jest kształcenie umiejętności pracy w zespole nad wspólnym projektem oraz kształtowanie postaw dojrzałości względem podejmowanych działań, szacunku względem dziedzictwa kultury narodowej i etnicznej oraz tolerancji względem inności i różnorodności przekonań, tradycji i religii. Niniejsze cele korespondują z koncepcją konstruktywistycznej teorii kształcenia, ujętą w programie *Ludendo discamus!* (Żuchowska 2019: 5–6).

4.2. Cele szczegółowe (Dz. U. 2018, poz. 467)

4.2.1. Cele kształtujące

1. W zakresie znajomości gramatyki: uczeń zna i stosuje podstawowe zjawiska morfologiczne i składniowe typowe dla języka łacińskiego, w szczególności w procesie rozumienia i tłumaczenia tekstu łacińskiego.
2. W zakresie kultury antycznej: uczeń „zna, rozumie i interpretuje zjawiska i teksty kultury antycznej, umieszczając je we właściwym dla nich kontekście i zauważając ich cechy dystynktywne” (Dz. U. 2018, poz. 467: 80).
3. W zakresie recepcji kultury antycznej w kulturze polskiej i europejskiej (w programie D. Żuchowskiej realizacja tego celu przewidziana dla klasy IV): uczeń „omawia motywy antyczne w sztuce i literaturze oraz na płaszczyźnie politycznej, społecznej i naukowej późniejszych epok, podaje przykłady zapożyczeń z języka łacińskiego i greckiego w językach nowożytnych, korzysta z tekstów źródłowych w celu dotarcia do niezbędnych informacji” (Żuchowska 2019: 30).
4. W zakresie znajomości języka obcego, tworzenia wypowiedzi pisemnej i ustnej: „uczeń posługuje się bogatym zasobem środków językowych (leksykalnych – w tym związków frazeologicznych, gramatycznych, ortograficznych oraz fonetycznych)” (Dz. U. 2018, poz. 467: 46), „w miarę złożone, spójne i logiczne, płynne wypowiedzi ustne oraz w miarę złożone, bogate pod względem treści, spójne i logiczne wypowiedzi pisemne” (Ibidem), a także uczestniczy w rozmowie i reaguje ustnie w różnorodnych, również złożonych i nietypowych sytuacjach oraz reaguje w formie w miarę złożonego tekstu pisanego w różnorodnych sytuacjach. Uczeń także zmienia formę przekazu ustnego lub pisemnego (Ibidem).
5. W zakresie kształcenia kulturowego: „uczeń posiada wiedzę o krajach, społeczeństwach i kulturach społeczności, które posługują się danym językiem obcym nowożytnym, oraz o kraju ojczystym, z uwzględnieniem kontekstu lokalnego, europejskiego i globalnego” oraz ma „świadomość związku między kulturą własną i obcą oraz wrażliwość międzykulturową” (Dz. U. 2018, poz. 467: 51).
6. W zakresie kształcenia tożsamości narodowej lub etnicznej ucznia: uczeń rozwija szacunek do kultury i tradycji; wzrasta jego motywacja do poznawania języka, kultury, tradycji; uczeń poznaje najważniejsze tendencje w kulturze współczesnej mniejszości narodowej lub etnicznej; uczeń rozwija postawę otwartości wobec innych kultur i szacunku dla ich dorobku (Ibidem: 23).
7. W zakresie kształcenia literackiego kształtowana jest dojrzałość intelektualna, emocjonalna i moralna ucznia pozwalająca mu postrzegać historię literatury jako proces, w szczególności w przypadku poznanych utworów literatury polskiej i światowej: uczeń stosuje stosowną terminologię do ich analizy, uczy się odbioru tekstów opartego na podstawach naukowych, obok spontanicznego ich odbioru; czyta analizuje i interpretuje literaturę na różnych poziomach (dosłownym, metaforycznym, symbolicznym, aksjologicznym) oraz inne teksty kultury w kontekście wzajemnej ich korespondencji (Ibidem: 24).

8. Uczeń korzysta z przekazów medialnych.
9. Uczeń doskonali umiejętność wyrażania własnych sądów, argumentacji i bierze udział w dyskusji, formułuje i uzasadnia sądy na temat dzieł literackich oraz innych tekstów kultury (Ibidem: 25).
10. Uczeń tworzy i prowadzi prezentację multimedialną oraz opracowuje wyniki projektu w formie artystycznej, np. film, fotografia, plakat; posługuje się narzędziami ICT (od ang. *information and communication technology*) i językiem HTML (od ang. *HyperText Markup Language*): tworzy vlogi, strony internetowe.
11. Uczeń analizuje związki i oddziaływania między różnymi dziedzinami wiedzy: filozofią, językiem polskim, historią i religią.

4.2.2. Cele wychowawcze

Udział w projekcie interdyscyplinarnym rozwija kompetencje kluczowe oraz uniwersalne, zwłaszcza:

- zainteresowania ucznia;
- myślenie twórcze i kreatywne, np. podczas opracowania wyników projektu;
- umiejętność współpracy w grupie i współodpowiedzialność za pracę grupy;
- postawę szacunku wobec każdego człowieka oraz wrażliwość międzykulturową;
- umiejętność rozwiązywania konfliktów;
- umiejętność udzielania pomocy uczniom słabszym, w szczególności uczniom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (SPE);
- umiejętność oceny pracy własnej i innych;
- poczucie wartości i samoświadomość poprzez udział w projekcie i ocenę jego rezultatów;
- świadomość moralną i aksjologiczną ucznia.

Dodatkowo uczeń rozwija postawy prospołnotowe i obywatelskie „poprzez uwewnętrznianie uniwersalnych wartości społeczeństwa obywatelskiego, praw człowieka oraz zasad demokracji” (Korzeniowski 2019: 10) – uczeń szanuje godność drugiego człowieka, jest „świadomy swoich praw i obowiązków”; godzi „dobro i wolność własną z dobrem i wolnością innych”; respektuje „zobiektywizowane normy i zasady życia społecznego”; oraz „społecznie uznawane i trwałe wartości ogólnoludzkie” (Ibidem); szanuje odmienność innych kultur, religii oraz systemów wartości.

4.2.3. Cele szczegółowe dla ucznia

Udział w projekcie pt. *Jak słuchać lepiej, widzieć i czuć więcej? – międzykulturowy projekt na temat tolerancji* zakłada, że:

- będziesz uczestniczyć w minimum pięciu wykładach organizowanych w teoretycznej części projektu;
- dołączysz jako ochotnik do jednej z grup realizujących praktyczną część projektu;
- zrealizujesz przydzielone ci zadania;
- weźmiesz udział w prezentacji próbnej;
- wypełnisz ankiety;
- będziesz odpowiedzialnym członkiem grupy, co zakłada wzajemną pomoc i postawę szacunku dla innych członków grupy;

- weźmiesz udział w spotkaniu online poświęconym tworzeniu regulaminu;
- otrzymasz ocenę od 4 do 6 za udział w projekcie;
- jeśli weźmiesz udział w prezentacji końcowej wyników projektu w czasie wydarzenia zorganizowanego w ramach Światowego Dnia Tolerancji, otrzymasz dodatkową ocenę bardzo dobrą za aktywność.

5. Treści kształcenia

Treści kształcenia wynikają z realizacji podstawy programowej kształcenia ogólnego oraz z założeń programu nauczania *Ludendo discamus!* wyrażających się w realizacji założeń dydaktyki konstruktywistycznej, w których kładzie się nacisk na potrzebę indywidualizacji i aktywizację ucznia w procesie kształcenia oraz stwarza się uczniowi miejsce na decydowanie o własnym procesie uczenia się (Por. Żuchowska 2019: 5–6). Treści z języka polskiego, języka angielskiego, języka mniejszości etnicznej i wiedzy o społeczeństwie należy rozumieć jako interdyscyplinarne, poszerzające wiedzę z języka łacińskiego, wpływające na myślenie całościowe o przekładach jako takich, a nie tylko z języka łacińskiego na język polski.

5.1. Przedmiot I – język łaciński i kultura antyczna

Treści przewidziane do realizacji w klasie I w programie *Ludendo discamus!*

W zakresie kompetencji językowych:

- „Rzeczowniki i przymiotniki deklinacji I–II: podstawowe wzory odmian; rzeczownik *deus*; zaimki osobowe i dzierżawcze, rzeczownik odstępny, czasowniki I–IV koniugacji w następujących formach *indicativus activi i passivi* czasów: *praesens, imperfectum, futurum I, infinitivus praesentis activi i passivi* oraz *imperativus praesentis activi*. Słowo posiłkowe *esse* ze złożeniami w ww. czasach strony czynnej.
- Składnia: Budowa zdania pojedynczego: podmiot, orzeczenie czasownikowe i imienne, *accusativus cum infinitivo; nominativus cum infinitivo, accusativus duplex; nominativus nominativus duplex, dativus possessivus*.
- Słownictwo – około 500 słów i zwrotów łacińskich.
- Rozpoznawanie zapożyczeń łacińskich w języku polskim i językach nowożytnych” (Żuchowska 2019: 10–11).

W zakresie kształcenia kulturowego:

Uczeń posiada wiedzę o zagadnieniach z zakresu historii, kultury, zagadnień życia publicznego i prywatnego w starożytnej Grecji i Rzymie oraz potrafi scharakteryzować zagadnienia społeczne i poddać je interpretacji uwzględniającej właściwy kontekst kulturowy (Dz. U. 2018, poz. 467: 85).

Materiał dodatkowy: tematyka dyskryminacji i prześladowań oraz związane tematycznie pisanstwo wybranych autorów starożytnych, np. Platona, Tacyta, Cyserona, Józefa Flawiusza.

5.2. Przedmiot II – język angielski

Uczeń posługuje się bogatym zasobem środków językowych (leksykalnych – w tym związków frazeologicznych, gramatycznych, ortograficznych oraz fonetycznych) dotyczących człowieka, uczuć, przyjaźni, kultury. Zakres znanych środków gramatycznych obejmuje wszystkie treści przewidziane do realizacji w liceum ogólnokształcącym w wariantcie rozszerzonym III.1.R. (Por. Maziarska-Lesisz 2019: 15–19).

5.3. Przedmiot III – język polski

Wielokierunkowy rozwój kompetencji w zakresie kształcenia literackiego i kulturowego (odbioru tekstów kultury i znajomości tekstów literackich), tworzenia wypowiedzi i samokształcenia (rozwój zainteresowań humanistycznych) (Por. Dz. U. 2018, poz. 467: 26-28; 31-33), w szczególności uczeń doskonali swoje umiejętności w zakresie rozpoznawania odniesień do antyku w kulturze współczesnej i interpretacji porównawczej tekstów literackich oraz wykorzystywania w interpretacji utworów literackich potrzebnych kontekstów: historyczno-literackiego, historycznego, kulturowego, filozoficznego, biograficznego, mitologicznego, biblijnego, egzystencjalnego (Por. Zielińska, Banowski 2019: 9–17).

Zakres treści kształcenia literackiego: *Biblia*, w tym fragmenty *Księgi Rodzaju* i jej interpretacja.

5.4. Przedmiot III – język mniejszości narodowej lub etnicznej

W zakresie kształtowania dziedzictwa narodowego i etnicznego – uczeń „analizuje różne wzorce postaw społecznych, narodowych, obywatelskich, obyczajowych, kulturowych, moralnych, religijnych i w ich kontekście kształtuje swoją tożsamość”; „wykazuje korzyści wynikające z wzajemnego przenikania się kultur”, „rozumie relacje międzykulturowe w Polsce” (Dz. U. 2018, poz. 467: 331).

5.5. Pozostałe – wiedza o społeczeństwie

Zagadnienia z tego przedmiotu mają kluczowe znaczenie dla pojmowania pojęcia tolerancji.

Uczeń: rozumie i zna katalog wartości ważnych w społeczeństwie polskim i dokonuje jego analizy; analizuje rolę tych wartości w światopoglądzie Polaka; odróżnia tolerancję od akceptacji; rozumie znaczenie i występowanie zjawiska podziału na „swoich” i „obcych”; przeciwstawia się przejawom i skutkom nietolerancji i stygmatyzacji; przygotowuje materiał do zamieszczenia w Internecie na temat działań indywidualnych lub grupowych w życiu publicznym; zna i rozumie prawa różnych mniejszości w Polsce.

6. Charakterystyka odbiorców

6.1. Typ szkoły

Liceum ogólnokształcące

6.2. Wiek uczniów

14–15 lat

6.3. Klasa

I klasa liceum, III etap edukacyjny

6.4. Zróżnicowanie potrzeb i umiejętności

Projekt pt. *Jak słuchać lepiej, widzieć i czuć więcej?* ma charakter międzyklasowy. Stwarza możliwość wyboru zarówno obszaru tematycznego zgodnego z indywidualnymi zainteresowaniami ucznia, jak i preferowanej przez ucznia formy pracy. Uczniowie są odpowiedzialni za indywidualne zadanie w ramach pracy grupowej – mogą wybrać

takie zadanie, które najlepiej odpowiada ich potrzebom. Uczniowie o zdolnościach artystycznych mają możliwość realizacji pomysłów podczas tworzenia scenki, scenografii czy kostiumów do niej. Uczniowie o zainteresowaniach humanistycznych i badawczych mogą wybrać temat zakładający opracowanie teoretyczne. Uczniowie uzdolnieni językowo mogą realizować zadanie wymagające użycia i analizy języka lub podjąć się przetłumaczenia tekstu łacińskiego. Uczniowie o zainteresowaniach historycznych mogą przeanalizować kontekst historyczny.

Uczniowie ze SPE: Projekt przewiduje udział uczniów ze SPE. Zgodnie z założeniem pracy projektowej uczniowie o zróżnicowanych zdolnościach i umiejętnościach współpracują ze sobą, a praca jednostkowa składa się na ogólny wynik projektu. Praca projektowa pozwala również realizować potencjał ucznia zdolnego.

6.5. Inne cechy odbiorów

Odbiorcami projektu są uczniowie o zainteresowaniach humanistycznych, klasa realizująca przedmiot język łaciński i kultura antyczna na poziomie rozszerzonym i język obcy nowożytny w zakresie rozszerzonym, uczniowie dwujęzyczni.

W polskiej szkole z każdym rokiem wzrasta liczba uczniów cudzoziemskich, a jednym z celów polityki edukacyjnej Unii Europejskiej jest dążenie do zwiększenia otwartości w edukacji, zapewnienia równości szans i mobilności. Jednym z celów projektu jest uwrażliwienie środowiska szkolnego na odmienne potrzeby uczniów cudzoziemskich i próba włączenia ich w atrakcyjne działania edukacyjne realizowane w formie projektowej. Środkiem do podjęcia refleksji międzykulturowej jest „neutralne narzędzie” w postaci źródeł dostarczonych i przykładów czerpanych z kultury antycznej. Projekt swoją treścią wykracza poza ramy treści programu nauczania i realizowany jest częściowo poza zajęciami lekcyjnymi. Może być odpowiedzią na specyficzne trudności szkoły związane z obecnością w niej uczniów wychowanych w innych kulturach. Realizacja przedsięwzięcia jest próbą promowania postawy otwartości i akceptacji.

7. Formy i metody realizacji projektu

7.1. Formy pracy

Zajęcia w klasie lub zajęcia zdalne, praca indywidualna (uczeń zdolny i inny uczeń ze SPE), grupowa i w parach. Projekt w całości można zrealizować w formie zdalnej, np. za pomocą platformy Zoom, Microsoft Teams itp. W fazie przygotowawczej projektu oraz w czasie jego realizacji można wykorzystać narzędzia i metody ICT (websearching, wyszukiwanie informacji w zasobach internetu, WebQuest), a w celu komunikacji z uczniami: e-mail lub wiadomość wysłana dowolnym komunikatorem.

7.2. Metody pracy – realizacja celów kształcących

Główną metodą pracy jest uwzględniona w programie *Ludendo discamus!* metoda projektu (Por. Żuchowska 2019: 37) odwołująca się do samodzielnie realizowanych zadań przez uczniów w ramach współpracy w grupie. Uczniowie realizują projekt pod opieką nauczyciela-opiekuna, którego zadaniem jest wspieranie i inspirowanie działań uczniów. W przypadku realizacji przez uczniów projektu w formie opracowania zagadnienia teoretycznego należy zwrócić szczególną uwagę na dostarczenie i omówienie z uczniami trudniejszych treści w ramach konsultacji. Podobnie

w przypadku tłumaczenia z języka łacińskiego fragmentów tekstów wskazane jest asystowanie i wspieranie uczniów w tym zadaniu. Projekt wykorzystuje elementy metod stosowanych w realizacji symulacji i zadania egzystencjalnego – w ćwiczeniu polegającym na podjęciu autorefleksji nad postawami postaci, w które uczniowie się wcielają.

W pracy z uczniami nauczyciel wykorzystuje różne metody i techniki pracy (Pobojewska 2012): wykład aktywny wsparty pogadanką i dyskusją, analizę i analizę pogłębianą tekstu, opracowanie tłumaczenia motywowane rozumieniem tekstu napisanego w języku łacińskim, wyszukiwanie w słowniku internetowym i drukowanym znaczeń słów łacińskich, wyszukiwanie w internecie, websearching, prezentację multimedialną, nagranie audio lub wideo.

Zróżnicowanie metod i technik pracy sprzyja aktywizacji uczniów, a praca z wykorzystaniem kilku technik lub sposobów pracy pozwala uwzględnić potrzeby uczniów ze SPE. Materiały do pracy indywidualnej, jak i techniki i formy pracy oraz aranżacja sali powinny zostać dostosowane do indywidualnych uwarunkowań uczestników, np. teksty wydrukowane większą czcionką dla uczniów słabowidzących; materiał audio lub wideo może służyć uczniom dyslektycznym, a uczniowie zdolni powinni mieć dostęp do materiałów o wyższym stopniu trudności. Ze względu na specjalne potrzeby edukacyjne uczniów zaleca się także zmianę organizacji przestrzeni sali – np. ustawienie stolików w małych kręgach ułatwiających wykonanie ćwiczeń po wykładach w grupie. Z kolei uczniowie słabowidzący i słabosłyszący oraz uczniowie z ADHD powinni mieć możliwość znajdowania się bliższej nauczyciela prowadzącego wykład. Uczniowie z dysleksją mogą zamiast opisu przygotować nagranie audio.

7.3. Metody pracy – realizacja celów wychowawczych

Zaproponowane w projekcie metody i techniki pracy sprzyjają kształtowaniu kompetencji kluczowych. Przede wszystkim w czasie realizacji zadań projektowych będą rozwijane kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji oraz kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie uczenia się – dzięki nastawieniu na samodzielność ucznia i czuwającej postawie nauczyciela kształtowane są umiejętności badawcze (stawianie pytań, poszukiwanie odpowiedzi). W projekcie zdobywana jest także wiedza przedmiotowa w zakresie twórczości autorów starożytnych (np. Platon, Józef Flawiusz, Tacyt, Ciceron) – pozwala to na kształtowanie kompetencji w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej. Samo tłumaczenie tekstów starożytnych wspiera rozwój kompetencji w zakresie wielojęzyczności. Teoretyczne, treściowe opracowanie tematów, w tym analiza i interpretacja tekstów kultury służy rozwojowi kompetencji rozumienia i tworzenia informacji. Metoda projektu pozwala kształtować kompetencje w zakresie przedsiębiorczości i kompetencje obywatelskie, a dzięki współpracy grupowej uczy inicjatywy, samodyscypliny, zarządzania czasem, samooceny, brania odpowiedzialności za współpracę w zróżnicowanej grupie (uczniowie ze SPE). Korzystanie z narzędzi ICT rozwija kompetencje cyfrowe. Są to umiejętności poszukiwane na rynku pracy (Dz. Urz. UE 2018, C189/1).

8. Sposób realizacji projektu edukacyjnego

8.1. Zainicjowanie projektu

Adresatami projektu pt. *Jak słuchać lepiej, widzieć i czuć więcej? – międzykulturowy projekt na temat tolerancji* są uczniowie liceum. Celem projektu jest przyjrzenie się zagadnieniu wielokulturowości i związanym z nią aspektom: tożsamości kulturowej, stereotypom i definicjom „swojego” i „cudzego” oraz problemowi nietolerancji. W ramach projektu realizowany jest cykl wykładów prowadzonych w formie pogadanki prezentujących rozmaite aspekty nietolerancji, dyskryminacji i konsekwencje takich postaw. Mogą one stanowić pozalekcyjny cykl zajęć dodatkowych realizowanych w ramach np. przedmiotowych kół zainteresowań itp. rekomendowanych przez program *Ludendo discamus!* (Por. Żuchowska 2019: 7). Mogą też odbywać się w formie dodatkowych spotkań online. Zajęcia te nie powinny być dłuższe niż 20–25 minut, uzupełnione o ćwiczenie do wykonania w grupach, parach lub w ramach pracy indywidualnej (ok. 15 minut) – zaleca się, aby spotkania miały formę interaktywną i wykorzystywały prezentacje multimedialne. Tematyka wykładów została zawężona do aspektów kulturowych od starożytności do końca średniowiecza (tematy wykorzystywane w scenkach), a w przypadku treści językowo-kulturowych wyłącznie do zagadnień czysto językowych, np. uwarunkowany językowo sposób rozumienia pojęć i tworzony w związku z tym obraz świata – nie powinna dotyczyć tematów współczesnej nietolerancji, antysemityzmu itp. W celu zrealizowania projektu wymagana jest ścisła koordynacja nauczycieli – każdy z nauczycieli realizuje zagadnienia związane bezpośrednio z własnym przedmiotem. Na przykład rolą nauczyciela wiedzy o społeczeństwie będzie podjęcie próby aktualizacji danego tematu w kontekście czasów współczesnych – poprzez prezentowanie podobnych postaw obecnie, poddawanie pod refleksję wydarzeń najnowszych. W ten sposób w projekcie mogą być realizowane treści zawarte w podstawie programowej, realizowane w programach w klasie I (Por. Dz. U. 2018, poz. 467: 80–88; Żuchowska 2019: 10–11).

Literatura (wybrane pozycje):

- Baslez M.F., 2009, *Prześladowania w starożytności: ofiary, bohaterowie, męczennicy*, Ewa Łukaszczyk (tłum.), Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Hadas-Lebel M., 1997, *Józef Flawiusz: Żyd rzymski*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.
- Flawiusz J., 1993, *Dawne dzieje Izraela*, Warszawa: Księgarnia św. Wojciecha.
- Flawiusz J., 1996, *Przeciw Apionowi; Autobiografia*, Radożycki J. (tłum. wstęp i komentarz), Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.
- Leszczyński A., 2010, *Dwie twarze Cyncerona*, Wyborcza.pl (dostęp 28.04.2021).
- P. Cornelius Tacitus *Germania* [Publiusz Korneliusz Tacyt *Germania*], 2008, tłum. Płóciennik T., Kolendo J. (wstęp i komentarz), Poznań: Wydawnictwo Naukowe.
- Kosior W., 2012, *Jezus i chrześcijaństwo w źródłach rabinicznych. Perspektywa historyczna, społeczna, religijna i dialogowa* (PDF, 414 KB; dostęp 31.10.2022), „The Aesthetics of Travel”, nr 27, s. 359–383. (Artykuły tomu np.: Piwowarczyk, P., *Negatywny obraz Żydów w starożytności i jego uwarunkowania*, s. 146–163; Rosik M. ks., *Zarzewie konfliktu między Kościołem a Synagogą (do 135 roku)*, s. 69–103).

Stanton G.N., Stroumsa G.G. (red.), 2006, *Tolerance and intolerance in early Judaism and Christianity*, Cambridge University Press.

Wierzbicka A., 2019, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury* (Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese), Duraj-Nowosielska I. (tłum.), Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Wierzbicka A., 1999, *Język – umysł – kultura*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

A. Cykl wykładów – przykładowe tematy:

1. Czczenie nowych bóstw, *Obrona Sokratesa* i archetyp prześladowanego mędrca.
2. Przeciw Apionowi (Contra Apionem) Józefa Flawiusza. Skąd wziął się negatywny obraz Żydów w starożytności?
3. „Sanguis martyrum – semen christianorum” – o prześladowaniach chrześcijan.
4. Biblijna wieża Babel – językowe obrazy świata: wybrane pojęcia – cykl.
5. Elementy ksenofobiczne w opisie Germanów przez Tacyty.
6. Czytanie Cicerona: „Jak długo jeszcze, Katylino, nadużywać będziesz naszej cierpliwości” (*Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?*) – zmienne losy, wygnanie i śmierć Cicerona.
7. Uzupełnienie wybranych kontekstów o pojęcia nauk społecznych: etnocentryzm, polonocentryzm, wielokulturowość, asymilacja, komunikacja interkulturowa/ międzykulturowa, dialog międzykulturowy itp.

Uwagi: Uczniowie są zobowiązani do wzięcia udziału w minimum pięciu wykładach.

B. Część praktyczna projektu:

Po każdym wykładzie powinien zostać zaproponowany temat do opracowania oraz może zostać wskazana forma jego opracowania. Uczniowie zgłaszają się na ochotników do opracowania danego tematu – będzie to zadanie dla danej grupy biorącej udział w projekcie. Tematy powinny zostać dostosowane do tematyki wykładów. Dla zaproponowanej powyżej można zaproponować następujące:

1. Wystawienie scenki napisanej na podstawie fragmentów *Obrony Sokratesa*.
2. Wystawienie scenki napisanej na podstawie fragmentów *Przeciw Apionowi*.
3. Plakat antydyskryminacyjny pt. *Obrona chrześcijan* lub odparcie zarzutów w scenie prezentującej proces sądowy.
4. Plakat wielojęzyczny lub portfolio językowe (wybrane pojęcia).
5. Plakat prezentujący walory Germanii. Tłumaczenie z języka łacińskiego* i opracowanie teoretyczne wybranych fragmentów (do wyboru: język polski, język angielski, język mniejszości narodowej lub etnicznej).
6. Tłumaczenie fragmentu* i jego wystawienie w postaci scenki teatralnej (do wyboru: język polski, język angielski, język mniejszości narodowej lub etnicznej).
7. Opracowanie teoretyczne wybranych koncepcji lub analiza współczesnych przykładów nietolerancji w świetle tych pojęć.

Uwagi: Udział w części praktycznej projektu powinien być dobrowolny.

* Wybrane fragmenty i materiały preparowane (wykłady z zadaniami w postaci tłumaczeń powinny odbyć się w II semestrze).

8.2. Spisanie regulaminu/kontraktu

Projekt inicjowany jest przez spisanie regulaminu w ramach spotkania z grupą ochotników w klasie lub online. Uczniowie mogą pracować w grupach lub podpokojach na Zoomie. Każda grupa proponuje dwa punkty regulaminu dla każdej z kategorii: prawa uczestników projektu, obowiązki nauczycieli, obowiązki uczestników projektu, ocena projektu. Nauczyciel wyjaśnia uczniom, że regulamin powinien chronić prawa uczestników projektu i określać ich obowiązki. Wszystkie punkty zapisywane są na tablicy (realnej lub wirtualnej). Uczniowie wspólnie z nauczycielem zapoznają się z propozycjami grup i porządkują punkty (pogrupowanie razem podobnych rzeczy) – punkty są odczytywane i negocjowane jest ich brzmienie. Po ukończeniu pracy nad dokumentem regulamin zostaje zamieszczony na tablicy ogłoszeń i na stronie internetowej szkoły. Każdy z uczniów biorący udział w części praktycznej musi zaakceptować regulamin i podpisać się pod dokumentem po zgłoszeniu się do projektu.

8.3. Wybór tematu

Uczniowie mają prawo wybrać temat spośród określonych przez nauczyciela tematów: zadań związanych z danym wykładem – wybór tematu następuje poprzez zgłoszenie się do przedstawionego przez nauczyciela zadania po wykładzie (bezpośrednio po lub w czasie późniejszym, np. przez e-mail). Nauczyciel nadzoruje proces tworzenia się danej grupy.

8.4. Podział na grupy

Podział na grupy dokonuje się samoistnie poprzez wybór danego zadania przez ochotników zgłaszających się po wykładzie. Nauczyciel ma prawo określić, ile osób może liczyć grupa lub – jeśli jest więcej chętnych – podzielić grupę na dwie mniejsze i wyznaczyć im różne zadania. Nauczyciel ten staje się opiekunem grupy.

8.5. Przygotowanie harmonogramu pracy i podział zadań

Harmonogram zadań obejmuje:

- zgłoszenie się na ochotnika po jednym z wykładów do realizacji danego zadania projektowego (dołączenie do projektu);
- podpisanie regulaminu;
- dołączenie do jednej z grup;
- realizacja zadania projektowego:
 - prezentacja pomysłu;
 - ustalenie harmonogramu pracy nad zadaniami indywidualnymi;
 - realizacja zadania indywidualnego w ramach współpracy grupowej;
 - przygotowanie prezentacji wyników projektu (scenka, plakat, portfolio językowe);
- prezentacja wyników projektu w ramach zaplanowanego wydarzenia międzyszkolnego;
- praca domowa podsumowująca wyniki projektu i realizację jego celów – praca pisemna (lub w uzasadnionych przypadkach wypowiedź ustna np. ucznia ze SPE) na temat krytycznej oceny postaw wybranej postaci.

8.6. Dobór literatury i poszukiwanie źródeł wiedzy

W celu realizacji zadania projektowego uczniowie mogą korzystać z dodatkowych materiałów znalezionych samodzielnie lub z tekstów wskazanych i przygotowanych przez nauczycieli.

8.7. Realizacja projektu

Listopad: Promocja projektu

Na początku listopada nauczyciele informują uczniów o projekcie, mogą w tym celu przygotować ulotki promocyjne z informacją o szczegółach projektu i zaproszeniem na wydarzenie realizowane w ramach Międzynarodowego Dnia Tolerancji.

16 listopada: Międzynarodowy Dzień Tolerancji

W ramach wydarzenia klasy drugie prezentują wyniki projektów realizowanych w poprzednim roku.

Od końca listopada do maja: Wykłady i przystąpienie uczniów do części praktycznej projektu

Raz w miesiącu jeden z nauczycieli przygotowuje i prowadzi wykład – harmonogram powinien zostać umieszczony w materiałach informacyjnych, wywieszony na tablicy ogłoszeń i zamieszczony na stronie internetowej. Po każdym z wykładów słuchacze – uczniowie klas pierwszych – mają możliwość przystąpić do projektu.

Początek grudnia: Regulamin projektu

Spotkanie z uczniami chętnymi do udziału w części praktycznej projektu, omówienie zasad i spisanie regulaminu. Termin spotkania powinien być zamieszczony w materiałach informacyjnych przed wykładem.

Od grudnia do czerwca (dla każdej grupy 1,5 miesiąca): Część praktyczna projektu

Ochotnicy zgłoszeni do konkretnego zadania realizują część praktyczną pod opieką nauczyciela. Dana grupa rozpoczyna pracę w projekcie od podpisania regulaminu. Opiekun grupy ustala indywidualny harmonogram prac i czas ich trwania (od jednego do maksymalnie dwóch miesięcy, rekomendowany czas to 1,5 miesiąca). Ustalane są także terminy konsultacji, podczas których uczniowie mogą omawiać pomysły, ustalają podział zadań i rozwiązują problemy związane z realizacją zadań. Poszczególne grupy kończą pracę nad projektem w różnym czasie. W ostatnim tygodniu pracy uczniowie powinni przedstawić prezentację próbną rezultatów projektu w ramach indywidualnych konsultacji z nauczycielem (mogą w nich wziąć udział inni nauczyciele zaangażowani w projekt).

Dwa tygodnie po zakończeniu zadania projektowego: uczniowie oddają pracę polegającą na spisaniu lub dostarczeniu nagrania z opisem uczuć towarzyszących realizowanym zadaniom.

16 Listopada: Międzynarodowy Dzień Tolerancji

Uczniowie realizujący projekt prezentują rezultaty swojej pracy.

8.8. Prezentacja wyników, np. pokaz, galeria na korytarzu, film, prezentacja itp.

Prezentacja wyników projektu odbywa się w ramach szkolnej promocji tolerancji – może zostać zorganizowana np. w ramach Międzynarodowego Dnia Tolerancji – i stanowić wprowadzenie do projektu w kolejnym roku szkolnym.

Scenki: W przypadku przedstawiania scenki warunkiem ukończenia projektu jest poddanie ocenie moralnej postaw postaci i ich zachowań (w formie pisemnej lub ustnej).

Uczniowie (ochotnicy) prezentują krótkie scenki, wczuwając się w rolę postaci prezentowanych w wykładzie – np. krytykowanych i krytykujących, prześladowanych i prześladowczych, dyskryminowanych i dyskryminujących – następnie w refleksji następującej bezpośrednio po scenie (omówienie ustne, prezentacja, opis przygotowany wcześniej) uczniowie opisują swoje odczucia i poddają analizie dane postawy oraz wyłaniają aspekty, w których można mówić nadal o ich aktualności lub dezaktualizacji.

Plakat antydyskryminacyjny: Warunkiem ukończenia projektu jest opisanie procesu tworzenia plakatu – uczuć i reakcji w grupie, które towarzyszyły uczniom w czasie przeformułowywania zarzutów lub treści negatywnych na pozytywne.

Portfolio językowe: Warunkiem ukończenia pracy jest napisanie krótkiej refleksji na temat komunikacji międzykulturowej, własnych doświadczeń w tym zakresie i praktycznych pomysłów, jak można rozwiązywać nieporozumienia.

8.9. Ewaluacja

Nauczyciele oceniają pracę uczniów na bieżąco, a dokonują podsumowania po przedstawieniu przez uczniów prezentacji próbnej i dostarczeniu krótkich opisów – autorefleksji. W celu zapewnienia większej obiektywności oceniania dobrze, aby w prezentacji próbnej mogło brać udział dwóch nauczycieli. Każde zadanie realizowane w ramach współpracy grupowej jest punktowane. Ocenę punktową nauczyciel przelicza na ocenę końcową.

9. Wykorzystanie lokalnej infrastruktury edukacyjnej

W trakcie realizacji projektu należy dążyć do wykorzystania lokalnej infrastruktury edukacyjnej, w tym biblioteki szkolnej i czytelni, przestrzeni pracowni internetowej, szkolnej sali teatralnej itp. Należy pamiętać o potencjale tkwiącym we współpracy szkoły z instytucjami pozaszkolnymi, w szczególności z organizacjami promującymi zasady tolerancji, a w razie potrzeby z poradniami pedagogiczno-psychologicznymi. Projekt włącza się także w inicjatywę Międzynarodowego Dnia Tolerancji i może zostać wykorzystany do promowania tolerancji w danym mieście.

10. Regulamin/kontrakt

REGULAMIN PROJEKTU INTERDYSCYPLINARNEGO

Jak słuchać lepiej, widzieć i czuć więcej? – międzykulturowy projekt na temat tolerancji

Termin realizacji projektu: od listopada do czerwca

Prezentacja projektów: 16 listopada

Koordynator projektu: nauczyciel języka łacińskiego i kultury antycznej

Uczestnicy projektu: uczniowie, nauczyciele przedmiotowi

Prawa uczestników projektu

Uczestnicy projektu:

- wybierają grupę zgodnie z własnymi zainteresowaniami;
- mają nieograniczone prawo zdobywania wiedzy;
- otrzymują pomoc od nauczyciela w czasie trwania projektu;
- mają prawo skorzystać z pomocy psychologa;
- mogą zwrócić się z prośbą do koordynatora projektu o udzielenie wsparcia finansowego potrzebnego na realizację zadań w projekcie;
- mają prawo do pracy we własnym tempie z zastrzeżeniem nieprzekraczalności terminów końcowych i etapowych w pracy w grupie;
- mają prawo do otrzymania oceny pozytywnej za realizację projektu.

Obowiązki nauczycieli:

- udzielają wsparcia merytorycznego i psychicznego;
- udzielają konsultacji indywidualnych i grupowych;
- pomagają w rozwiązywaniu problemów związanych z realizacją projektu.

Obowiązki uczestników projektu:

- przestrzegają ustalonych terminów;
- systematycznie pracują;
- współuczestniczą w pracy grupy;
- służą sobie nawzajem pomocą koleżeńską i wsparciem;
- mają obowiązek wziąć udział w pięciu wykładach stanowiących część teoretyczną projektu;
- uczestnicy projektu prezentują swoje prace w ramach wydarzenia międzyklasowego związanego z Międzynarodowym Dniem Tolerancji.

Zasady oceniania:

Ocena za projekt mieści się w skali 4–6 i powinna być przeliczona na punktową za realizację następujących zadań (zob. zał. 1):

- współpracę w grupie;
- realizację indywidualnego zadania:
 - pomysł
 - realizację zadania częściowego wyznaczonego uczniowi
 - prezentację wyników projektu (scenka, plakat, portfolio językowe);
- udział w prezentacji próbnej;
- krytyczną oceną postaw postaci (praca pisemna lub ustna);
- wypełnienie ankiety ewaluacyjnej projektu.

Udział w wydarzeniu międzyklasowym jest nagradzany dodatkową oceną za aktywność wliczaną do oceny za kolejny semestr.

Uwagi: Ustaliliśmy ten regulamin na spotkaniu w dniu

Podpisy:

Uczniowie:

Nauczyciel języka łacińskiego i kultury antycznej:

Nauczyciele:

11. Ocenianie**Załącznik nr 1 regulaminu**

Każdy uczeń otrzymuje jedną ocenę za projekt, na którą składa się:

- współpraca w grupie – 35 pkt.
- realizacja zadania projektowego 300 pkt.
 - pomysł – 100 pkt.
 - realizację zadania częściowego wyznaczonego danemu uczniowi w projekcie – 100 pkt.
 - udział w przygotowaniu prezentacji wyników projektu (scenka, plakat, portfolio językowe) – 100 pkt.
- udział w prezentacji próbnej – 100 pkt.
- krytyczna ocena postaw postaci (pisemna lub ustna) – 150 pkt.
- wypełnienie ankiety ewaluacyjnej projektu – 15 pkt.
- za udział w wydarzeniu międzyklasowym uczniowie otrzymują dodatkową ocenę (za aktywność) wliczaną do oceny za kolejny semestr – 300 pkt.

Skala ocen:

- 600–500 pkt. – ocena celująca
- 499–350 pkt. – ocena bardzo dobra
- 349–150 pkt. – ocena dobra
- poniżej 150 pkt. – brak oceny

Uczeń ze SPE: Należy uwzględnić indywidualne możliwości i potrzeby edukacyjne uczniów poprzez wskazanie odpowiednich zadań indywidualnych uczniom, wspieranie ich w kryzysach pracy grupowej, zachęcanie do podejmowania wszystkich zadań związanych z projektem.

12. Ewaluacja**Narzędzia dla nauczyciela****Ewaluacja pracy indywidualnej i pracy grupowej**

Nauczyciel dokonuje ewaluacji pracy uczniów poprzez obserwację pedagogiczną, analizę ankiet uczniów, rozmowy z uczniami i uzyskane od uczniów informacje zwrotne. Można posłużyć się pytaniami:

- Jak uczeń radzi sobie w pracy grupowej (mocne i słabe strony)?
- Jak uczeń radzi sobie z zadaniem indywidualnym (mocne i słabe strony pracy)?
- W jakich obszarach uczeń potrzebuje pomocy i wsparcia?
- Jak można scharakteryzować pracę grupy X?
- W jakich obszarach grupa potrzebuje wsparcia?

Ewaluacja stopnia realizacji celów projektu

Nauczyciel dokonuje oceny stopnia realizacji celów na podstawie pracy pisemnej uczniów na temat oceny postaw wybranej postaci, a także na podstawie obserwacji postaw uczniów względem osób o odmiennej narodowości, religii czy przekonaniach. Można posłużyć się pytaniami, odpowiadając na nie na początku realizacji projektu, w trakcie jego realizacji i po zakończeniu:

- W jaki sposób uczeń zachowuje się względem uczniów o odmiennej religii, poglądach itp.?
- Jak uczeń ocenia postawy nietolerancji, dyskryminacji itp.?
- Czy nastąpiła zmiana w zachowaniu ucznia wskutek realizacji projektu?

Narzędzia dla uczniów

Ankieta ewaluacyjna

1. Samoocena (wymień min. 3 rzeczy):

Jak oceniam swoją pracę; co było łatwe/ trudne; czy zadanie zakończyło się sukcesem?

1

2

3

Jak oceniam zrealizowane zadanie? Z czego jestem dumny(-a)?

1

2

3

2. Jak oceniam współpracę w zespole, co było ważne, pozytywne/ negatywne?

1

2

3

3. Jak oceniam współpracę z nauczycielami (co było pozytywne, co negatywne)?

1

2

3

4. Jak oceniam projekt?

- a) Ważne dla mnie było:
- b) Nie podobało mi się:
- c) W jaki sposób ulepszyć projekt?

13. Materiały pomocnicze

Komentarz metodyczny

Pomimo że projekt zakłada przeprowadzenie pogadanki w ramach dodatkowych zajęć stacjonarnych, w szczególnych okolicznościach istnieje możliwość poprowadzenia całego

projektu w formie zdalnej. Wykłady mogą się odbywać na platformach komunikacyjnych, np. Google Meet, Zoom, Teams. Dwa ostatnie dają możliwość pracy w podpokojach lub podgrupach, które można wykorzystać w czasie pracy nad regulaminem. W podobny sposób istnieje możliwość pracy indywidualnej lub grupowej nad zadaniami projektowymi. Inne przydatne narzędzia to tablice interaktywne: Padlet, Jamboard, Mentimeter, Milanote, czy notes grupowy OneNote, grupa na Facebooku lub grupowa poczta e-mailowa.

Ważny aspekt w pracy nad projektem, mający wpływ na jego pozytywny rezultat, to wsparcie, które nauczyciel daje uczniom na każdym etapie pracy. Nauczyciel powinien pełnić rolę towarzysza i przewodnika, służyć pomocą i wykazywać postawę aktywną wobec potrzeb i kryzysów uczniów. W jaki sposób pełnić taką rolę – można sięgnąć po przewodnik: *Creating an Effective Online Instructor Presence* (Jaggars et al. 2013).

Jednym z najważniejszych aspektów niniejszego projektu jest sam temat tolerancji. Warto sięgnąć tutaj po specjalistyczne publikacje, np. po opracowanie pt. *Granice tolerancji w sztuce i wychowaniu* pod redakcją Aleksandry Sieczych-Kukawskiej i Mirosławy Zalewskiej-Pawlak. Warto także odwołać się do przedsięwzięć artystycznych w dziedzinie tolerancji, jak np. wspomniany na wstępie projekt Yael Bartany pt. *I zadziwi się Europa...*, którym można się posłużyć w celu podjęcia tematu tolerancji, organizując spotkanie służące promocji szkolnego projektu.

14. Bibliografia

Literatura metodyczna i pedagogiczna

Jaggars S.S., Edgecombe N., Stacey G.S., 2013, *Creating an Effective Online Instructor Presence*, materiał Community College Research Center, Columbia University.

Pobojewska A. (red.), 2012, *Filozofia: edukacja interaktywna: metody, środki, scenariusze*, Warszawa: Wydawnictwo Stentor.

TechSmith: How to Effectively Shift to Online Teaching: The Ultimate Guide, [discover.techsmith.com](https://www.techsmith.com/discover) (dostęp 11.04.2021).

Materiały z zasobów ORE

Elert E., Wenda A., b.r., *Praca metodą projektu* (PDF, 2,1 MB; dostęp 11.04.2021).

Korzeniowski J., 2019, *Człowiek w świecie współczesnym. Program nauczania wiedzy o społeczeństwie dla liceum ogólnokształcącego i technikum*, ore.edu.pl (dostęp 11.04.2021).

Kotarba-Kańczugowska M., b.r., *Praca metodą projektu* (PDF, 197 KB; dostęp 24.02.2022).

Kuziomka A., 2019, *Wędrówka ku mądrości*, ore.edu.pl (dostęp 11.04.2021).

Maziarska-Lesisz J., 2019, *English in my way. Program nauczania języka angielskiego dla liceum ogólnokształcącego i technikum – wariant III.1.R.*, ore.edu.pl (dostęp 11.04.2021).

Ostrowska M., Sterna D., 2015, *Technologie informacyjno-komunikacyjne na lekcjach: Przykładowe konspekty i polecane praktyki*, ore.edu.pl (dostęp 11.04.2021).

Pitler H., Hubbell E.R., Kuhn M., 2015, *Efektywne wykorzystanie nowych technologii na lekcjach*, tłum. Szmyd P., ore.edu.pl (dostęp 11.04.2021).

Zielińska B., Banowski T., 2019, *Uaktywnij myślenie: Program nauczania języka polskiego w zakresie rozszerzonym dla szkoły ponadpodstawowej*, ore.edu.pl (dostęp 11.04.2021).

Żuchowska D., 2019, *Ludendo discamus! Program nauczania do języka łacińskiego i kultury antycznej dla szkoły ponadpodstawowej*, ore.edu.pl (dostęp 22.04.2021).

Literatura przedmiotowa (przykładowe pozycje)

Baslez M.F., 2009, *Prześladowania w starożytności: ofiary, bohaterowie, męczennicy*, Ewa Łukaszczyk (tłum.), Kraków: Wydawnictwo WAM.

Hadas-Lebel M., 1997, *Józef Flawiusz: Żyd rzymski*, Warszawa: Oficyna Wydawnicza Volumen.

Flawiusz J., 1993, *Dawne dzieje Izraela*, Warszawa: Księgarnia św. Wojciecha.

Flawiusz J., 1996, *Przeciw Apionowi; Autobiografia*, Radożycki J. (tłum. wstęp i komentarz), Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.

Leszczyński A., 2010, *Dwie twarze Cyserona*, Wyborcza.pl (dostęp 28.04.2021).

P. Cornelius Tacitus Germania [Publiusz Korneliusz Tacyt Germania], 2008, tłum. Płóciennik T., Kolendo J. (wstęp i komentarz), Poznań: Wydawnictwo Naukowe.

Pilarczyk K., Mrozek A. (red.), 2012, *Jezus i chrześcijaństwo w źródłach rabinicznych. Perspektywa historyczna, społeczna, religijna i dialogowa*, Kraków: Wydawnictwo Antykwa (dostęp 28.04.2021).

Stanton G.N., Stroumsa G.G. (red.), 2006, *Tolerance and intolerance in early Judaism and Christianity*, Cambridge University Press.

Wierzbicka A., 2019, *Słowa klucze. Różne języki – różne kultury* (Understanding Cultures through Their Key Words. English, Russian, Polish, German, and Japanese), Duraj-Nowosielska I. (tłum.), Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.

Wierzbicka A., 1999, *Język – umysł – kultura*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Akty prawne

Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 30 stycznia 2018 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia ogólnego dla liceum ogólnokształcącego, technikum oraz branżowej szkoły II stopnia, Dz. U. 2018, poz. 467 z późn. zm.

Zalecenie Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie, Dz. Urz. UE 2018, C189/1.

Literatura dodatkowa

Bartana Y., 2011, *I zadziwi się Europa...*, labiennale.art.pl (dostęp 11.04.2021).

Sieczych-Kukawska A., Zalewska-Pawlak M. (red.), 2020, *Granice tolerancji w sztuce i wychowaniu*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Magdalena Wdowiak – w czasach liceum fascynowało mnie odnajdywanie motywów antycznych w literaturze polskiej i światowej oraz w sztuce. Później kontynuowałam rozwijanie swoich zainteresowań poprzez podjęcie na Uniwersytecie Jagiellońskim studiów w zakresie filologii klasycznej. Do dzisiaj świat starożytny pozostaje w polu moich szczególnych zainteresowań naukowych, rozwijanych w ramach studiów doktoranckich. Okres licealny jest niezmiernie ważnym etapem w życiu młodego człowieka i zetknięcie się w tym czasie z kulturą antyczną, z językiem łacińskim – z tymi niezwykłymi wyrazami ludzkiego ducha – pozostawi trwały i wartościowy ślad w jego pamięci oraz będzie miało wpływ na kształtujący się system wartości.